

Обласна універсальна наукова бібліотека

Науково-
методичний
відділ

*До 75-річчя голодомору
в Україні*

Скорботна пам'ять України

Методично-бібліографічні поради

Підготувала: Єрошенкова С.Т., головний
методист НМВ
Редактор: Жовтко Г.Й.
Комп'ютерний набір і Єрошенкова С.Т., головний
верстка: методист НМВ
Відповідальний за Вітенко В.І., директор ОУНБ
випуск:

Тернопіль—2007

Чайкіна Л. М. У пам'ять про скорботний 33-й: Літ.-муз. композиція // Рідна школа. – 1993. – № 5. – С. 19-21.

IV. Бібліографічні видання

Геноцид проти українського народу: (70-річчя Голодомору): Реком. список л-ри / Терноп. обл. б-ка для дітей. – Т., 2003. – 10 с.

Голодомор в Україні — біль нашого народу: Каталог виставки. – К.: НПБУ, 1999. – 26 с.

Голодомор в Україні 1932-1933 рр.: Бібліогр. покажчик / Одес. держ. наук. б-ка ім. М. Горького; Ін-т історії України НАН України. – О.: Вид-во М. Коць, 2001. – 656 с.
Пам'ять народу неубієнна: Голодомор на Чернігівщині 1932-1933 рр.: Бібліогр. покажчик. – Чернігів: Черніг. обереги, 2005. – 50 с.

№ 3. – С. 72-75.

Петренко М. «Несу воду для матері»: Поезія // Київ. – 2005. – № 7-8. – С. 52-64.

Ситник М. Із циклу «Тридцять третій»: [Вірші] // Літ. Україна. – 1996. – 1 лют. – С. 7.

Тарнавський Ю. Голодна Україна: Розділ з поеми «Ура на» // Світо-Вид. – 1993. – № 1. – С. 5-13.

Ткачук П. Лиха година 1933-го; Голодна коляда; Слово з того світу: [Вірші] // Освіта. – 1993. – 10 верес. – С. 14.

Чубач Г. Т. Небесна долина: Вибр. поезії. – К.: Укр. письменник, 1993. – 367 с.

Панахида за померлими з голоду: (1922, 1932, 1933, 1946 рр.) / Муз. Є. Станкевича; Сл. Д. Павличка // Голос України. – 1993. – 9 верес. – С. 1.

III. Сценарії масових заходів

Грицик М. Великі твої жертви, Україно: Сценарій вечора до 70-річчя голодомору 1932-1933 рр. // Укр. культура. – 2003. – № 9. – С. 31-33.

Дмитренко Г. К. Голодний рік, голодний вік...: Іст.-літ. вечір пам'яті // Уроки з народознавства. – К., 1995. – С. 90-96.

Лопушинський І. Жнива скорботи: Вечір-реквієм до 70-річчя штучного голодомору в Україні 1932-1933 років // Дивослово. – 2003. – № 6. – С. 42-45.

Мищенко Г. Трагічні уроки історії: Літ.-муз. композиція в пам'ять про голодомор 1933 року // Укр. мова і л-ра в школі. – 1991. – № 7. – С. 78-81.

Покляцька Г. Образу хліба вклонімося: Присвячено пам'яті про трагічний 1933 рік // Дивослово. – 2005. – № 5. – С. 24-26.

Пахльовська О. Мати і антихрист: відлуння голодомору в літературі // Урок української. – 2004. – № 1. – С. 36-38.

Реквієм по безневинних: Сценарій літ. вечора // Популяризація творів українських письменників. – К., 1995. – Вип. 3. – С. 12-19.

Закон України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні»

Цим законом, прийнятим 28 листопада цього року, визначено Голодомор 1932-1933 років в Україні як геноцид Українського народу. Публічне заперечення Голодомору 1932-1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про Голодомор 1932-1933 років в Україні

Верховна Рада України **п о с т а н о в л я є**:

вшановуючи пам'ять мільйонів співвітчизників, які стали жертвами Голодомору 1932-1933 років в Україні та його наслідків; шануючи всіх громадян, які пережили цю страшну трагедію в історії Українського народу;

усвідомлюючи моральний обов'язок перед минулими та наступними поколіннями українців і визнаючи необхідність відновлення історичної справедливості, утвердження в суспільстві нетерпимості до будь-яких проявів насильства;

відзначаючи, що трагедія Голодомору 1932-1933 років в Україні офіційно заперечувалася владою СРСР протягом багатьох десятиріч;

засуджуючи злочинні дії тоталітарного режиму СРСР, спрямовані на організацію Голодомору, наслідком яких стало знищення мільйонів людей, руйнування соціальних основ Українського народу, його вікових традицій, духовної культури і етнічної самобутності;

співчуючи іншим народам колишнього СРСР, які зазнали жертв внаслідок Голодомору;

високо цінуючи солідарність та підтримку міжнародної спільноти у засудженні Голодомору 1932-1933 років в Україні, що відображено в актах парламентів Австралії, Аргентинської Республіки, Республіки Грузія, Естонської Республіки, Італійської Республіки, Канади, Литовської Республіки, Республіки Польща, Сполучених Штатів Америки, Угорської Республіки, а також у розповсюдженій як офіційний документ 58-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН Спільній заяві з нагоди 70-х роковин Голодомору — Великого голоду 1932-1933 років в Україні, яку підписали Аргентинська Республіка, Азербайджанська Республіка, Народна Республіка Бангладеш, Республіка Білорусь Грузія, Арабська Республіка Єгипет, Ісламська Республіка Іран, Республіка

Казахстан, Канада, Держава Катар, Киргизька Республіка, Держава Кувейт, Республіка Македонія, Монголія, Республіка Науру, Королівство Непал, Об'єднані Арабські Емірати, Ісламська Республіка Пакистан, Республіка Перу, Південно-Африканська Республіка, Республіка Корея, Республіка Молдова, Російська Федерація, Королівство Саудівська Аравія, Сирійська Арабська Республіка, Сполучені Штати Америки, Республіка Судан, Республіка Таджикистан, Туркменістан, Демократична Республіка Тимор-Лешті, Республіка Узбекистан, Україна та Ямайка, а також підтримали Австралія, Держава Ізраїль, Республіка Сербія і Чорногорія та 25 держав — членів Європейського Союзу;

виходячи з Рекомендацій парламентських слухань щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років, схвалених Постановою Верховної Ради України від 6 березня 2003 року № 607-IV (607-15), та Звернення до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 року щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років, схваленого Постановою Верховної Ради України від 15 травня 2003 року № 789-IV (789-15), в якому Голодомор визнається актом геноциду Українського народу як наслідок зумисних дій тоталітарного репресивного сталінського режиму, спрямованих на масове знищення частини українського та інших народів колишнього СРСР;

визнаючи Голодомор 1932-1933 років в Україні відповідно до Конвенції від 9 грудня 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (95 155) як цілеспрямований акт масового знищення людей, приймає цей Закон.

Стаття 1. Голодомор 1932-1933 років в Україні є геноцидом Українського народу.

Стаття 2. Публічне заперечення Голодомору 1932-1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним.

Стаття 3. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень зобов'язані: брати участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу;

сприяти консолідації та розвитку української нації, її, Республіка Бенін, Республіка Боснія і Герцеговина, Республіка

Хандрос Б. Н. Мор: Докум. повість // Вітчизна. – 1990. – № 7. – С. 109-136; № 8. – С. 108-127.

Хандрос Б. Н. Смертні листи: Докум. повість. Дніпро, 1993. – 128 с.

Юрченко В. Пекло на землі: Гостросюжет. іст. роман-спогад. – Л.: Червона Калина, 1974. – 576 с.

Дожилося Україна...: Народна творчість часів голодомору і колективізації на Україні. – К.: Укр. письменник, 1993. – 29 с.

Поезія

Бойченко В. П. Крик трави: [Вірші] // Вітчизна. – 1988. – № 11. – С. 10-12.

Вітенко О. Голос 33-го: Вірш // Літ. Україна. – 2006. – 14 груд. – С. 5.

Голод на Україні: (1932-1933 рр.): [Вірш] / Автор невідомий. – Персонал плюс. – 2005. – 7-13 груд. – С. 9.

Драй-Хмара М. О. Поворот: Поема // Драй-Хмара М. О. Вибране. – К., 1989. – С. 148-171.

Йогансен М. Г. Голод // Йогансен М. Г. Поезії. – К., 1989. – С. 55-56.

Колесник З. Запалю я свічку: Пам'яті жертв голодомору 1932-1933 рр. // Вільне життя. – 2007. – 20 черв. – С. 11.

Криворотько А. Від тих, що померли: Урив. з поеми // Тернопіль вечірній. – 1993. – 6 лют.

Листопад А. Навмисний голод: Вірші // Золоті ворота. – 1993. – № 4. – С. 117-119.

Мотрич К. Молитва за убієнних голодом // Рідна школа. – 1993. – № 5. – С. 18.

Омелянко І. Тридцять третій: [Вірш] // Вітчизна. – 1990. – № 8. – С. 13.

Орченко К. Степова доля: Вірш // Березіль. – 1994. – № 1-2. – С. 14-16.

Петренко М. Є. Балада про батькову вишиванку: Правда про голод на Україні 1933 р. // Жовтень. – 1989. –

1957. –

Т. 1. – 1957. – 360 с.

Т. 2. – 1958. – 420 с.

Земляк В. С. Лебедина стая; Зелені млини: Романи. – К.: Дніпро, 1987. – 623 с.

Лановенко П. К. Невмирущий хліб: Роман. – К.: Рад. письменник, 1966. – 346 с.

Мацевич А. Харків-33...: [Урив. із повісті «Микола Скрипник»] // Прапор. – 1990. – № 9. – С. 72-83.

Мищенко Д. О. Полювання на жар-птицю: Роман, повісті. – К.: Рад. письменник, 1990. – 448 с.

Мищенко О. В. Безкровна війна: Книга свідчень / Передм. О. Гончара. – К.: Молодь, 1991. – 176 с.

Нудьга Г. А. Цар-голод // Київ. – 1993. – № 2. – С. 118-128.

Осьмачка Т. Старий боярин; План до двору: Романи. – К.: Укр. письменник, 1998. – 240 с.

Павленко Л. О. Терновий цвіт: Роман. – К.: Рад. письменник, 1990. – 303 с.

Петров М. Моя бабуся Секлета: Новела // Літ. Україна. – 1998. – 8 жовт. – С. 5.

Потупейко М. М. Ганя і Степанко; Жменька чорного насіння: [Оповідання] // Жовтень. – 1989. – № 6. – С. 70-77.

Самчук У. Марія: Хроніка одного життя: Роман. – К.: Рад. письменник, 1991. – 190 с.

Сосюра В. М. Третя рота: Роман. – К.: Рад. письменник, 1988. – 357 с.

Стаднюк І. Р. Люди не ангели: Роман. – 3-є вид. – К.: Дніпро, 1987. – 414 с.

Тендряков В. Р. Хліб для собаки: Рассказ // Новый мир. – 1988. – № 3. – С. 18-30.

Тимочко П. Пекельний суд: Політ.-драм. поема-містерія; День Перемоги: Драм. бувальщина. – Т.: Збруч, 1994. – 96 с.

Тимошенко Б. Самовирок: Роман // Вітчизна. – 1992. – № 1. – С. 18-99; № 2-3. – С. 18-92.

Томенко М. З трудової книжки матері. – К.: Укр. письменник, 1995. – 125 с.

Гватемала, Республіка історичної свідомості та культури, поширенню інформації про Голодомор 1932-1933 років в Україні серед громадян України та світової громадськості, забезпечувати вивчення трагедії Голодомору в навчальних закладах України;

вживати заходів щодо увічнення пам'яті жертв та постраждалих від Голодомору 1932-1933 років в Україні, в тому числі спорудження у населених пунктах меморіалів пам'яті та встановлення пам'ятних знаків жертвам Голодомору;

забезпечувати в установленому порядку доступ наукових та громадських установ і організацій, вчених, окремих громадян, які досліджують проблеми Голодомору 1932-1933 років в Україні та його наслідки, до архівних та інших матеріалів з питань, що стосуються Голодомору.

Стаття 4. Держава забезпечує умови для проведення досліджень та здійснення заходів з увічнення пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні на основі відповідної загальнодержавної програми, кошти на виконання якої щорічно передбачаються в Державному бюджеті України.

Стаття 5. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України:

1) визначити статус і функції Українського інституту національної пам'яті та забезпечити його утримання за рахунок коштів державного бюджету як спеціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу;

2) у тримісячний термін з дня набрання чинності цим Законом: подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів України у відповідність із цим Законом; привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом; забезпечити перегляд і скасування органами виконавчої влади прийнятих ними нормативно-правових актів, що не відповідають цьому Закону;

3) вирішити в установленому порядку за участю Київської міської державної адміністрації питання щодо спорудження у м. Києві до 75-х роковин Голодомору 1932-1933 років в Україні Меморіалу пам'яті жертв голодоморів в Україні.

Президент України В.ЮЩЕНКО
м. Київ, 28 листопада 2006 року
№ 376-V

Віха багатогранна і глибоко суперечлива, позначена високими злетами людського розуму та гуманізму і прірвами варварства й жорстокості, проривом до державності, національного відродження і безмірними, непоправними втратами, — таким увійшло в історію нашого народу й таким залишиться у його пам'яті двадцяте століття.

Українство пройшло і пережило цей шлях, поділило здобутки й радощі, трагедії та жертви разом з усім людством. Водночас на його долю випали і небувалі випробування, перед якими тьмяніють навіть лихоліття обох світових війн.

Апофеозом зла, який на довгі роки й десятиліття підірвав генетичні, інтелектуальні, творчі сили нації та поставив її на межу необоротного цивілізаційного зламу, ми називаємо Великий голод 1932–1933 років. Правда про нього пробила собі дорогу крізь товщу часу лукавого замовчування й підступних міфів, щоб відтепер і назавжди залишитися пам'ятником безвинно загубленим і нагадуванням та пересторогою для живих.

Голодомор українців 1932–1933 років є найбільшою трагедією та одним із найтяжчих злочинів в історії людства. На найродючіших у світі землях загинуло, за різними оцінками, від семи до десяти мільйонів осіб. Кількість жертв у так званій війні проти селянства перевищувала загальну кількість загиблих в усіх країнах після Першої світової війни. Тож цілком зрозуміло, що це був справжній геноцид проти українського народу, що, зрештою, визнано й на найвищому державному рівні.

Голодомор є явищем, яке важко осмислити. Адже треба знайти діям його організаторів раціональне пояснення, виявити їх логіку та політичний інтерес. В усіх інших, співставних за масштабами, трагедіях цього ряду логіка абсолютно прозора. Турецькі уряди та нацисти знищували греків, вірмен і євреїв саме за те, що вони були греками, вірменами та євреями. Невже тодішня влада українців нищила лише за те, що вони були українцями?!

II. Голодомор у художній літературі

Проза

Багрянний І. П. Буйний вітер: Роман. – Мюнхен: Україна, 1957. – 424 с.

Барка В. Жовтий князь: Роман. – К.: Київська правда, 2003. – 320 с.

Барка В. Жовтий князь: Повесть // Дніпро. – 1992. – № 8-9. – С. 5-53; №10-12. – С. 4-93.

Багрянний І. П. Сад Гетсиманський: Роман. – К.: Дніпро, 1991. – 527 с.

Багрянний І. П. Тигролови: Роман та оповідання. – К.: Молодь, 1991. – 261 с.: іл.

Барка В. Рай: Роман. – Нью-Йорк: Свобода, 1953. – 312 с.

Бедзик Ю. Д. Гіпсова лялька: Роман. – К.: ЮГ, 2004. – 288 с.

Гончар О. Т. Людина і зброя: Роман. – Д.: Промінь, 1989. – 310 с.

Гончар О. Т. Твоя зоря: Роман. – К.: Дніпро, 1985. – 368 с.

Гудима А. Д. Кара без вини: Роман. – К.: Урожай, 1993. – 288 с.

Гуцало Є. П. Сльози Божої матері: Повісті. – К.: Молодь, 1990. – 262 с.

Дімаров А. А. Ідол: Роман. – К.: Рад. письменник, 1961. – 357 с.

Дімаров А. А. Прожити й розповісти: Повесть про сімдесят літ // Березіль. – 1995. – № 9-10. – С. 23-53; 1997. – № 5-6. – С. 25-145; 1998. – № 3-4. – С. 14-152; № 7-8. – С. 22-139.

Загребельний П. А. Тисячолітній Миколай: Роман. – К.: Довіра, 1994. – 640 с.

Звичайна О. Страх: Роман: У 2 т. – Лондон: Б. в.,

Парсенюк Б. Ф. Непреходящая боль: Ист.-докум очерки. – Донецк: Регіон: СПД Бледнов, 2006. – 150 с.

Пахльовська О. Гея: смерть і воскресіння // Україна молода. – 2005. – 26 листоп. – С. 6–7.

Сидорук А. Як скресала крига неправди й забуття: [Дослідження голодомору конгресово-президентською комісією США] // Україна молода. – 2006. – 2 листоп. – С. 8–9.

Соловей Д. Сказати правду: Три праці про голодомор 1932-1933 рр. / За ред.: Ю. Шаповала, О. Юренка. – К.; Полтава: Гротеск, 2005. – 300 с.

Українське обличчя голоду: 25 листопада – День пам'яті жертв голодомору та політичних репресій // Віче. – 2006. – № 21–22. – С. 12.

Український голокост: 1932-1933: Свідчення тих, хто вижив / Ред. о. Ю. Мисика. – К.: КМ Академія, 2005. –

Т. 1. – 2005. – 296 с.

Т. 2. – 2005. – 443 с.

Т. 3. – 2006. – 432 с.

Український хліб на експорт: 1932-1933 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Центр українознавства. – К.: ПП Сергійчук М. І., 2006. – 432 с.

Шаповал Ю. Голодомор 1932/1933: «втрата» та віднайдення: [Документи КПРС про приховування голодомору у 80-ті роки ХХ ст.] // Дзеркало тижня. – 2006. – 18 листоп. – С. 21.

Яременко В. Так хто ж здійснював геноцид українців? // Персонал. – 2006. – № 12. – С. 6-9.

Безпалько П., Кащук В. Злочину проти народу немає прощення: Голодомор-геноцид 1932-1933 років на Вінниччині // Персонал плюс. – 2007. – 6-12 черв. – С. 7.

Голодомор 1932-1933 років на Сумщині / Держ. архів Сумської області. – Суми: Ярославна, 2006. – 356 с.

Папуга Я. Вплив Голодомору 1932-1933 рр. на суспільно-політичне життя українців Польщі // Мандрівець. – 2006. – № 6. – С. 24-32.

Старовойтов М. Голодомор на Луганщині: 1932-

Така страшна хроніка тих років:

1932 рік

26 квітня 1932 р. Станіслав Косіор надіслав листа Сталіну, у якому, зокрема, зазначалося: «У нас є окремі випадки і навіть села, що голодують, однак це лише наслідок місцевого головоцятства, перегинів, особливо стосовно колгоспів. Всілякі розмови про «голод» на Україні слід категорично відкинути».

23 червня 1932 р. було прийнято постанову ЦК ВКП(б): «Обмежитись вже ухваленими рішеннями ЦК і додаткового завозу хліба на Україну не здійснювати». Хоча потреба в цьому була неабияка.

6-9 липня 1932 р. відбулася III Всеукраїнська конференція КП(б)У. У доповіді С. Косіора була представлена точка зору ЦК КП(б)У на причини труднощів, що виникли. По-перше, серйозною, хоча й не головною, причиною були названі складні кліматичні умови 1932 року (як відомо, складні кліматичні умови завжди заважали більшовикам керувати господарством колишнього Радянського Союзу). По-друге, труднощі весняної посівної кампанії пов'язувалися «з незадовільним керуванням організацією господарства колгоспів, проведенням торішньої осінньої збиральної і хлібозаготівельної кампанії». По-третє, джерелом багатьох проблем була названа безгосподарність у колгоспах. Деякі районні керівники робили спробу у своїх доповідях не тільки окреслити складність ситуації на селі, а й показати, що не можна перекладати основну відповідальність за цю ситуацію на низові ланки, насамперед, на нещодавно створені райони. Однак і обережні спроби декого з керівників УСРР, а особливо представників районів, вказати на складність ситуації у сільському господарстві України не викликали довіри у двох сталінських посланців, які брали участь у роботі конференції — В. Молотова і Л. Кагановича. У виступах Молотова та Кагановича було не просто значно звужено спектр факторів, що спричиняли труднощі у сільському господарстві України, ці виступи, по суті, засвідчили, що центр однозначно зайняв жорстку позицію щодо українського селянства. Москва не планувала допомагати.

3 серпня 1932 р. В'ячеслав Молотов на засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) сказав: «Ми стоїмо справді перед привидом голоду, і до того ж у багатих хлібних районах». Отже, він розумів ситуацію, але нічого не робив, щоб її виправити. Навпаки...

7 серпня 1932 р. з'явився власноруч написаний Сталіним закон про охорону соціалістичної власності (закон «про 5 колосків»). Цей закон передбачав, як захід судової репресії за розкрадання колгоспного і кооперативного майна, «розстріл із конфіскацією всього майна і з заміною за пом'якшуючих обставин позбавленням свободи на термін не нижче 10 років з конфіскацією всього майна». Амністія у таких справах заборонялася. На літо 1933 року за цим законом було засуджено 150 000 осіб. Зокрема, засуджували дітей, які намагалися знайти хоч якусь їжу.

11 серпня 1932 р. Сталін написав у листі до Л. Кагановича

«...Самое главное сейчас Украина. Дела на Украине из рук вон плохи. Плохо по партийной линии. Говорят, что в двух областях Украины (кажется в Киевской и Днепропетровской) около 50-ти райкомов высказались против плана хлебозаготовок, признав его нереальным. В других райкомах обстоит дело, как утверждают, не лучше. На что это похоже? Это не партия, а парламент, карикатура на парламент. Вместо того, чтобы руководить районами, Косиор все время лавировал между директивами ЦК ВКП(б) и требованиями райкомов, и вот долавировался до ручки. Правильно говорил Ленин, что человек, не имеющий мужества пойти в нужный момент против течения, не может быть настоящим большевистским руководителем. Плохо по линии советской. Чубарь — не руководитель. Плохо по линии ГПУ. Реденсу не по плечу руководить борьбой с контрреволюцией в такой большой и своеобразной республике, как Украина.

Если не возьмемся теперь же за выправление положения на Украине, Украину можем потерять. Имейте в виду, что Пилсудский не дремлет, и его агентура на Украине во много раз сильнее, чем думает Реденс или Косиор. Имейте также в виду, что в Украинской компартии (500 тысяч членов, хе-хе) обретается немало (да, немало) гнилых элементов, сознательных и бессознательных петлюровцев, наконец — прямых агентов Пилсудского. Как только дела станут хуже, эти элементы не замедлят открыть фронт внутри (и вне) партии, против партии. Самое плохое это то, что украинская верхушка не видит этих опасностей...

...Поставить себе целью превратить Украину в кратчайший срок в настоящую крепость СССР; в действительно образцовую республику. Денег на это не жалеть».

20 серпня 1932 р. газета «Правда» розпочала регулярну публікацію добірок матеріалів під рубриками «Общественная собственность священна и неприкосновенна», «Расхитителей социалистической собственности — врагов народа — к суровой ответственности!»

1 вересня 1932 р. на засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) створено комісію під керівництвом заступника голови ОГПУ СРСР Івана Акулова, якій було доручено «розглянути конкретні інструкції по здійсненню декрету ЦВК і РНК СРСР про охорону суспільної власності як по лінії ОГПУ, так і по лінії судовій і прокуратури».

16 вересня 1932 р. затверджено інструкцію «по застосуванню постанови ЦВК і РНК СРСР від 7/VIII — 32 р. про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації і зміцнення суспільної (соціалістичної) власності». Інструкція мала цілком таємну частину («окрема тека»), що передбачала спрощений порядок затвердження вироків до розстрілу.

22 жовтня 1932 р. прийнято рішення Політбюро ЦК ВКП(б) про роботу в Україні «надзвичайної комісії» на чолі з В'ячеславом Молотовим. Комісія дала новий імпульс здійсненню репресій проти колгоспного активу, партійних і радянських працівників. ЦК КП(б)У почав публікувати списки партійців, директорів радгоспів, голів колгоспів та уповноважених із хлібозаготівель, яких виключали з партії та віддавали до суду за

Кудряченко А. Голодомор в Україні за баченням тогочасних // День . – 2006. – 25 листоп. – С. 4.

Кульчицький С. В. Голод 1932 р. в затінку голодомору—33 // Укр. іст. журнал. – 2006. – № 6. – С. 77-98.

Кульчицький С. Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид: прогалини у доказовій базі // День . – 2007. – 3 лют. – С. 4; 13 лют. – С. 4; 27 лют. – С. 4.

Кульчицький С. Загадки українського голодомору // Політика і час. – 2007. – № 5. – С. 38-45: іл.

Кульчицький С. Сталінський геноцид в Україні: Ст. II: Як осмислювали Голодомор // Історія в школах України. – 2006. – № 3. – С. 50-56.

Кульчицький С. Чому Сталін нас нищив?: Як осмислювати Голодомор: Позиція радянських істориків // День. – 2005. – 3 листоп. – С. 4.

Литвин В. Великий голод 1932-1933 років // Віче. – 2005. – № 12. – С. 4: іл.

Лук'яненко Л. Голодомор як спосіб винищення українського народу // Персонал плюс. – 2005. – 30 листоп.–6 груд. – С. 6.

Махун С. Розп'яте село // Дзеркало тижня. – 2006. – 2 груд. – С. 21.

Мейс Дж. Политические причины голодомора в Украине: (1932-1933 гг.) // Социально-психологические и медицинские аспекты жестокости. – 2006. – № 1-2. – С. 52-75.

Мейс Дж. Штучний голод 1933 року в Радянській Україні: що сталося й чому? // Україна молода. – 2007. – 20 лют. – С. 8-9.

Мороз О. Голодомор – це не геноцид, це гірше геноциду // Віче. – 2006. – № 23-24. – С. 5.

Музиченко Я. Біль від Голоду // Україна молода. – 2005. – 29 листоп. – С. 7.

Музиченко Я. Голодомор і Голокост: погляд з Америки // Україна молода. – 2006. – 18 серп. – С. 8-9.

Палій О. Чому вбивали Україну: Вмирати від голоду люди в Україні могли тільки за знання і схвалення в Москві // Закон і бізнес. – 2005. – 3-9 груд. – С. 5.

Васьківська О. Голодомор // Вісник Книжкової палати. – 2006. – № 10. – С. 48-49; № 11. – С. 40–42.

Гайн О. 1932-1933: український голокост: [Документи, свідчення, висновки комісій] // Армія України. – 2006. – 25 листоп.–1 груд. — С. 8–10.

Голодомор 1932-1933 рр. – найбільш історична катастрофа України ХХ століття // Нова ера. – 2006. – 22 листоп. – С. 4–6.

Грабович Р. 1932-1933: етнічна чистка в Україні // Віче. – 2006. – № 23-24. – С. 79.

Граціозі Л. Голод у СРСР 1932-1933 рр. та український голодомор: чи можлива нова інтерпретація? // Укр. іст. журнал. – 2005. – № 3. – С. 120-132.

Дученко Ю. Ніхто не хотів помирати... // Іменем закону. – 2005. – 16-22 груд. – С. 13.

Жулинський М. Голодомор 1932-1933 років: вимогливий погляд історії // Голос України. – 2005. – 2 груд. – С. 10-11.

Засвіти свічку: [Голодомор 1932-1933 рр.]. – Б. м., 2005. – 20 с.

Зімон Г. Чи був голодомор 1932-1933 рр. інструментом „ліквідації” українського націоналізму? // Укр. іст. журнал. – 2005. – № 2. – С. 118-131.

Кваснівський В. Із мороку до світла: (Московсько-жидівський синдром українського голокосту). – Т.: Тернограф, 2006. – 88 с.

Козел В. Застосування методів непрямого управління процесами голодомору в Україні // Персонал. – 2007. – № 2. – С. 12-14.

Костенко А. Скорботні жнива людомору // Київ. – 1993. – № 12. – С. 94-101.

Крамаренко О. Геноцид-33: прямі та непрямі докази // Шлях перемоги. – 2006. – 27 листоп. – С. 9.

Крамаренко О. Голодомор: постгеноцидний вимір та погляд у майбутнє // День. – 2006. – 25 листоп. – С. 4.

Кудряченко А. Голодомор в Україні 1932-1933 рр.: Свідчення німецьких дипломатів // Пам'ять століть. – 2007. – № 2. – С. 153-161.

невиконання плану хлібозаготівель. Багато із цих людей просто намагалися полеглисти становище своїх односельців.

30 жовтня 1932 р. В'ячеслав Молотов повідомляв Сталіну: «Довелося жорстко покритикувати Українську організацію і, особливо, ЦК КП(б)У за демобілізованість у заготовлях». «Надзвичайна комісія» на чолі з В. Молотовим з листопада 1932 р. до січня 1933 року вичавила із селян ще близько 90 млн. пудів. Значною мірою за рахунок того, що в українських селах у складі спеціальних бригад із видобуття зерна діяли 112 тисяч активістів, які одержували певний відсоток від награбованого зерна і харчів (і тим годувалися, а відтак виживали).

5 листопада 1932 р. В'ячеслав Молотов і секретар ЦК КП(б)У Мендель Хатаєвич надіслали директиву обкомам партії, вимагаючи від них термінових і рішучих дій із виконання закону від 7 серпня 1932 року «з обов'язковим і швидким проведенням репресій і нещадної розправи із злочинними елементами у правліннях колгоспів».

15 листопада 1932 р. Політбюро ЦК ВКП(б) ухвалило рішення «Про паспортну систему та розвантаження міст від зайвих елементів», у якому зазначалося, що з метою «розвантаження Москви та Ленінграда та інших великих міських центрів СРСР від зайвих, не зв'язаних з виробництвом і установами, а також від куркульських, кримінальних і інших антигромадських елементів, що переховуються в містах, визнати за необхідне:

- 1) Ввести єдину паспортну систему по СРСР з відміною всіх інших видів посвідчень...
- 2) Організувати, в першу чергу у Москві та Ленінграді, апарат обліку та реєстрації населення, регулювання виїзду та в'їзду.
- 3) Для вироблення конкретних заходів, як законодавчого, так і організаційно-практичного характеру, створити комісію...»

Селяни паспортів не отримували, бо вони, на думку Сталіна, мали жити не там, де хотіли, а там, де потребували інтереси держави, тобто нового «господаря».

18 листопада 1932 р. ЦК КП(б)У за участю В'ячеслава Молотова ухвалив постанову «Про заходи по посиленню хлібозаготівель», яким посилювалися репресії проти селян України. Зокрема, щодо одноосібників, які не виконують план хлібоздавання, дозволялося застосовувати натуральні штрафи з м'ясозаготівель у розмірі 15-місячної норми і річної норми картоплі. І при тому треба було здавати хліб. Куркулів просто репресували за статтею за «контрреволюційні злочини».

20 листопада 1932 р. Раднарком УСРР ухвалив рішення про запровадження натуральних штрафів: «До колгоспів, що допустили розкрадання колгоспного хліба і злісно зривають план хлібозаготівель, застосувати натуральні штрафи порядком додаткового завдання з м'ясозаготівель розміром 15-місячної норми здавання даним колгоспом м'яса як усупільненої худоби, так і худоби колгоспників».

26 листопада 1932 р. у пресі УСРР надруковано наказ наркома юстиції і генерального прокурора УСРР, у якому підкреслювалося, що

репресія є одним із потужних засобів подолання класового спротиву хлібозаготівлі. Дозволено застосовувати нещадні заходи до куркулів і всіх класових ворогів, які зривають або гальмують успішну боротьбу за хліб.

7 листопада 1932 р. у виступі на об'єднаному засіданні Політбюро ЦК і президії ЦКК ВКП(б) Сталін підкреслив: «Наши сельские и районные коммунисты слишком идеализируют колхозы. Они думают нередко, что, коль скоро колхоз является социалистической формой хозяйства, то этим все дано, и в колхозах не может быть ничего антисоветского или саботажического, а если имеются факты саботажа и антисоветских явлений, то надо пройти мимо этих фактов, ибо в отношении колхозов можно действовать лишь путем убеждения, а методы принуждения к отдельным колхозам и колхозникам неприменимы... Было бы глупо, если бы коммунисты, исходя из того, что колхозы являются социалистической формой хозяйства, не ответили на удар этих отдельных колхозников и колхозов сокрушительным ударом».

1 грудня 1932 р. Раднарком УСРР заборонив торгувати картоплею в районах, які злісно не виконують зобов'язань із контрактації та перевірки наявних фондів картоплі в колгоспах. До списку потрапили 12 районів Чернігівщини, по чотири райони Київської та Харківської областей.

3 грудня 1932 р. у ряді районів України заборонено торгівлю м'ясом і тваринами.

5 грудня 1932 р. Всеволод Балицький видав «Оперативний наказ ГПУ УСРР № 1», яким поставив підлеглим «основне та головне завдання — нагальний прорив, викриття та розгром контрреволюційного повстанського підпілля, завдання рішучого удару по всіх контрреволюційних куркульсько-петлюрівських елементах, які активно протидіють і зривають основні заходи радянської влади та партії на селі».

6 грудня 1932 р. ухвалено постанову ЦК КП(б)У і Раднаркому УСРР «Про занесення на «чорну дошку» сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі». Це рішення спричинило збільшення жертв голодомору.

14 грудня 1932 р. Сталін разом із В. Молотовим підписав постанову ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР у зв'язку з проведенням хлібозаготівельної кампанії. Разом із тим, цей документ вимагав «правильного проведення українізації» в Україні й поза її межами, у регіонах, де компактно мешкали українці. Документ також містив категоричну вимогу боротися з петлюрівськими та іншими «контрреволюційними» елементами. По суті, це означало смерть «українізації».

15 грудня 1932 р. ЦК КП(б)У затвердив список 82 районів, куди припинялися поставки промислових товарів через те, що ці райони не виконали план хлібозаготівель.

19 грудня 1932 р. ЦК ВКП(б) і Раднарком СРСР розглянули питання про хлібозаготівлі в Україні. Вони визначили ситуацію незадовільною і доручили «виправити» її Лазарю Кагановичу та Павлу Постишеву як «окремо уповноваженим». Про те, який стиль наведення порядку вони сповідували, яскраво свідчить телеграма, що її Лазар

Рекомендаційний список літератури «Голодомор 1932-1933 років в Україні» містить книги та статті з періодичних видань, що надійшли в Тернопільську обласну універсальну наукову бібліотеку впродовж 2005–2007 років. Також подано інформацію про висвітлення теми голодомору в художній літературі, сценарії, у яких розповідається про цю жахливу подію в історії України.

Список складається з чотирьох розділів.

Перший розділ подає офіційні документи, книги та статті загального характеру, наукові розвідки та свідчення очевидців.

Другий розділ, що розкриває події 1932-1933 років у художній літературі, має підрозділи «Проза» та «Поезія».

У третьому розділі подано сценарії масових заходів.

В останньому розділі зібрано бібліографічні матеріали.

У межах розділів матеріали розміщено за алфавітом авторів і назв видань.

Зібрані в списку видання переглянуті de visu.

Відбір літератури закінчено в липні 2007 року.

I. Українське обличчя голодомору 1932-1933 років

Про голодомор 1932-1933 років в Україні: Закон України від 28 листоп. 2006 р. № 376-V // Урядовий кур'єр. – 2006. – 1 груд. – С. 6.

Україна. Президент (2005 – ...; В. Ющенко). Про відзначення у 2006 році Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій: Указ від 12.10.2006 р. № 868 // Урядовий кур'єр. – 2006. – 19 жовт. – С. 13.

Україна. Президент (2005 – ...; Ющенко В.). Про відзначення Дня пам'яті жертв голодомору та політичних репресій: Указ від 22.11.2005. № 1644/2005 // Урядовий кур'єр. – 2005. – 24 листоп. – С. 5.

Білецький М. Світ повинен це пам'ятати: Про юридичну кваліфікацію Голодомору // День. – 2005. – 19 листоп. – С. 7.

Під хрестом — череп серця
У чорноземі скиб,
Під хрестом плачуть губи
Переораних сліз.
По ріллі чорний будень
Насіноюю зліг.
По ріллі цівка крові —
Табунцем. Табунцем.
На прострелених стопах
Вузлувате лице.
Ходить траурний сопух
І воронням несе.
Ця надірвана сповідь
Переораних серць.
Ця надірвана пам'ять,
Цей чорнозем литавр.
Смертю смерть поправить
Смертю Смерть поправ.
С. Сапеляк

Вечір закінчується молитвою О. Кониського та М. Лисенка «Боже великий, єдиний, нам Україну храни» та «Отче наш».

Реквієм по безневинних: Сценарій літ. вечора пам'яті жертв голодомору // Популяризація творів українських письменників: Методичні поради. — К., 1995. — Вип. 3. — С. 12-19.

Каганович надіслав Сталіну вже 21 грудня 1932 року: «Вечером 20 и 21 декабря на заседании Политбюро ЦК КП(б)У наметили ряд практических мер по усилению хлебозаготовок. В виду того, что значительная часть уполномоченных отсиживается, покрывает бездеятельность, а порой прямое предательство районных работников, разослали решительное предупреждение всем уполномоченным, а 10 наихудших сняли с работы и дело об их пребывании в партии передали в ЦКК. Из десяти снятых 7 были посланы ЦК КП(б)У и 3 обкомами.

38 основных районов Украины должны еще дать 32 млн. пудов хлеба — свыше 40% оставшегося к заготовке хлеба по республике. Еще 50 мощных районов должны дать около 30% оставшегося к заготовке хлеба. Из 38 основных районов — 21 в Днепропетровской и 15 в Одесской областях. На этих районах сосредоточиваем наше внимание. Подобрали еще 40 руководящих работников уполномоченными в эти основные районы, а около сотни крепких военных и харьковских работников им в помощь. Одновременно нажимаем на районы, где осталось выполнять немного».

Однак ніякі заходи не допомогли: на кінець 1932 року план хлібозаготівель був виконаний лише на 72%.

27 грудня 1932 р. ухвалено спільну постанову ЦВК і Раднаркому СРСР «Про встановлення єдиної паспортної системи по Союзу РСР та обов'язкової прописки паспортів».

31 грудня 1932 р. ВУЦВК УСРР і Раднарком УСРР ухвалили постанову про запровадження єдиної паспортної системи в УСРР і обов'язковий запис паспортів (прописку).

1933 рік

19 січня 1933 р. більшовицьке керівництво СРСР ухвалило рішення про включення хлібозаготівель до складу обов'язкового податку, що встановлювався державою.

22 січня 1933 р. Й. Сталін і В. Молотов надіслали директиву партійним і радянським органам, у якій підкреслювалося, що міграційні процеси, що розпочалися внаслідок голоду серед селян, організовані «ворогами Радянської влади, есерами і агентами Польщі з метою агітації «через селян» у північних районах СРСР проти колгоспів і взагалі проти Радянської влади».

У зв'язку із цим наказувалося органам влади, ГПУ УСРР і Північного Кавказу не допускати масового виїзду селян в інші райони. Відповідні вказівки було дано транспортним відділам ОГПУ СРСР.

24 січня 1933 р. з'явилася постанова ЦК ВКП(б), якою передбачалися кадрові зміни в більшовицькому керівництві України і за якою на посаду другого секретаря ЦК КП(б)У призначили Павла Постишева, діяча, якому сталінське керівництво доручило шукати вихід із ситуації, що склалася в зв'язку з голодом, а також остаточний погром українського відродження.

13 лютого 1933 р. голова ГПУ УСРР В. Балицький видав наказ №2 «Про чергові завдання агентурно-оперативної роботи органів ГПУ УСРР».

Балицький поставив своїх підлеглих до відома, що «аналіз ліквідованих справ говорить за те, що у даному випадку ми зустрілись з єдиним, ретельно розробленим планом організації збройного повстання на Україні до весни 1933 року з метою повалення радянської влади та встановлення капіталістичної держави, так званої «Української незалежної республіки». При цьому він поставив перед ГПУ УСРР «найближче основне та головне завдання... — забезпечення весняної сівби».

13 лютого 1933 р. постановою наркома юстиції УСРР із метою «забезпечити паспортизацію та перешкодити антигромадським і соціально небезпечним елементам незаконно одержувати паспорти» було зупинено справи про зміну прізвищ та імен.



*Голодні люди залишають села в пошуку їжі. Харківщина, 1933 р.
Фото інж. А. Вінербергера*

19 лютого 1933 р. у виступі на Першому всесоюзному з'їзді колгоспників-ударників Сталін висунув гасло: «Сделать колхозы большевистскими, а колхозников — зажиточными!»

3 лютого 1933 р. Політбюро ЦК ВКП(б) прийняло постанову «Про поїздки по СРСР іноземних кореспондентів», якою встановлювався порядок, «в силу якого вони зможуть роз'їжджати по СРСР і відвідувати певні пункти лише з дозволу Головного управління міліції». Світ не мав знати про те, що коїться в Україні, бо саме в цей час радянську державу почали офіційно визнавати інші країни світу.

10 березня 1933 р. Політбюро ЦК ВКП(б) ухвалило постанову: «Надати право розгляду справ по повстанстві і контрреволюції на Україні із застосуванням вищої міри соціального захисту трійці у складі тт. Балицького, Карлсона, Леплевського». Разом із П. Постишевим В. Балицький об'їхав голодуючі райони України та вживав на місцях рішучих та жорстких заходів. Це дозволило йому згодом казати у вузькому колі, що його разом із Постишевим надіслали рятувати Україну, яку за його відсутності довели до загибелі.

Ведучий I: За своїм характером, політичними, економічними, генетичними наслідками штучний голодомор в Україні належить до найбільших актів злочину, геноциду, яких зазнало людство.

Читець: Трупи в житах, трупи...
Довге, дике у небо виття, —
хоч ні звуку.

І плакати — нічим.
Чому не повстали вони,
чом тихо вмирали?
Вимерла Україна...
В житі — вечірні волошки
Дивись очима
голодних із 33-го.
Ходив селянин...
балакав по-українськи,
загрожував соціалізму на Україні.
Тож треба його було знищити.

В. Коломієць

Ведучий II: Будуючи своє майбутнє, український народ ніколи не забуде про насильницьку смерть мільйонів своїх братів і сестер. Схилімося у доземному поклоні пам'яті жертв сталінського терору.

Вічна їм пам'ять на нашій землі.

Читець: Переорано серце
Вже воронням несе.
Орне поле у стернях.
Орне поле. Шосе.
Орне поле. Вороння
Воронки. Воронки
В ореолах червоних
Чорні-сірі зірки.
Чесний хрест. Перехрестя.
Лісостеп. Тернослив.

смерть танцює на стерні
струни цитри
порвалися з лементу
мільйонів невинних.

Читець (чоловічий голос):

Земле зойку
тебе засівали
зерном і потом,
тепер ти просиш
нашої плоті
і рало смерті
оре нам очі,
й душу в розпуці,
скільки страстей,
смеркань над садибами!
місяць б'є цвяхи
в запалі груди.
випалює чорні печаті,
чиї це пазурі
нам видирають останню кришину з рота?
озвіться леготи!
воскресни, зелене,
налийся плодами!
хай мертві потішені
в могилі спочинуть.

В. Вовк

В. Вовк

Ведучий І: Мільйони людей, які загинули у 1933 році голодною смертю, не могли безслідно розчинитися у часі і просторі. Про них пам'ятають ті, хто вижив, — їх діти та онуки. Пам'ять про загиблих зберігає і вікова піраміда народонаселення, яка складається із сукупності людей, народжених у кожному році. Великі вищербини у віковій піраміді існуватимуть, доки житимуть люди, народжені у 1933 році і раніше. На чисельності сільських жителів, народжених до 1934 року, голодомор позначився сильніше, ніж втрати під час Великої Вітчизняної війни.

15 березня 1933 р. Станіслав Косіор у листі до Сталіна повідомляє: «Всього за реєстрацією ГПУ на Україні охоплено голодом 103 райони. Навряд чи ці цифри про кількість районів правильно відбивають стан справ».

8 квітня 1933 р. Раднарком і ЦК КП(б)У затвердили Тимчасові правила трудового розпорядку у колгоспах, якими встановлювався жорсткий контроль і запроваджувалися каральні санкції (штраф до 5 трудоднів, виключення з колгоспу) за невихід на роботу, заборонялася робота поза колгоспом без дозволу його правління. Правління також могло регулювати тривалість робочого дня, відмінити вихідні.

28 квітня 1933 р. з'явилася постанова РНК СРСР про видачу паспортів громадянам СРСР на всій території країни. Наступного дня її надрукували в газеті «Известия». Документ передбачав, що паспорти видаються громадянам СРСР, які мешкають «у містах, населених пунктах, що є районними центрами, у робітничих селищах, на новобудовах, на промислових підприємствах, у смузі відчуження залізниць, у радгоспах і населених пунктах, де розташовані МТС». У постанові спеціально було обумовлено, що «громадяни, які постійно мешкають у сільських місцевостях, паспортів не одержують».

8 травня 1933 р. у спеціальній інструкції, розісланій на місця, Й. Сталін і В. Молотов засудили «масові непорядковані арешти» на селі. Інструкція вимагала припинити масові виселення, але разом із тим «дозволяла» виселення ще 12 тис. господарств (у тому числі 2 тис. з України).

13 травня 1933 р. покінчив життя самогубством Микола Хвильовий.

8-11 червня 1933 р. відбувся пленум ЦК КП(б)У, на якому П. Постишев здійснив вирішальну атаку проти М. Скрипника. Виступ останнього не задовольнив П. Постишева, оскільки «та ділянка, якою донедавна керував тов. Скрипник, — я маю на увазі Наркомос і всю систему органів освіти України, — виявилась найбільш засміченою шкідницькими, контрреволюційними, націоналістичними елементами...»

7 липня 1933 р. після чотирьох обговорень його «покаянного» листа на Політбюро ЦК КП(б)У в робочому кабінеті застрелився М. Скрипник, однак боротьба із «скрипниківщиною» тривала. Протягом лише 1933 р. з апарату Наркомосі освіти було «вичищено» 200 «націоналістичних, ворожих елементів», а в обласних управліннях народної освіти за політичними мотивами замінено 100% керівництва, у районних — 90%. Усі вони були піддані різним формам репресій. 4000 вчителів були звільнені зі шкіл України як «класово ворожі елементи». Значно розширювалася мережа російських шкіл і класів.

24 липня 1933 р. український греко-католицький єпископат галицької церковної провінції в справі подій на Великій Україні звернувся з відозвою «До всіх людей доброї волі!», у якій, зокрема, зазначалося: «На вид таких злочинів німіє людська природа, кров стинається у жилах...»

Усі радіостанції просимо рознести наш голос по цілім світі, може

дійде він і до убогих хатин, конаючих з голоду селян».

Варто відзначити значну інформаційну й згуртовуючу роль, яку відігравав український часопис «Тризуб». Упродовж 30-х років майже в кожному номері друкувалися статті, повідомлення про голод в Україні, свідчення очевидців і висвітлювалися організаційні заходи, які проводила українська еміграція, повідомлялося про акції громадськості за кордоном, допомогу голодуючим та про політику замовчування голоду радянською владою. У результаті заходів українського греко-католицького єпископату та численних українських громадських організацій з Головною еміграційною радою та чернівецьким і львівським Комітетом рятунку України на чолі, з ініціативи кількох членів Французького товариства українознавства було засновано в Парижі 24 серпня 1933 р. Комітет по організації допомоги голодним на Україні.



Голодуючі діти в пошуках їжі. Харків, 1933 р. Фото інж. А.Вінербергера

Проте допомога голодуючим ускладнювалася тим, що більшовики не визнавали голоду, а відтак організувати допомогу з-за кордону було досить складно. Як зазначала голова Жіночої національної української ради професор Софія Русова: «Українські жінки, об'єднані на еміграції в Національній жіночій раді, безсильні подати нещасному населенню жодну допомогу. Українська еміграція відгороджена від свого народу страшними більшовицькими загорожами — ні звідти до нас, ні від нас на Україну не перелетить і пір'ячко. Наша кореспонденція з рідними накликає на них жорстокі переслідування. Ми не можемо послати кіло рижу, хоча б і за ту величезну ціну, яку встановили самі більшовики, граючися з голодним людом, як кіт з мишою, щоб не підвести наших рідних, наших сестер та їх дітей під страшні кари. Ми можемо лише правдиво освідомлювати культурний світ з тими страховищами, що провадяться поза тими мурами».

Інформаційно-організаційні акції українських емігрантів досягли певного результату. Світ дізнався про те, що чиниться в Радянському Союзі з українським селянством. Завдяки ініціативі норвезького прем'єра

беззастережно виконувало будь-які забаганки влади. Сам же народ виділяє і найголовніший наслідок 33-го року з вражаючою точністю та прямою:

Отаке-то, добрі люди,
Зчинилося лихо:
Побив голод мужиків —
Сидить в созі тихо...

Виконується пісня «Ой чого ж ти почорніло, зеленє поле» (обр. В. Захарченка, сл. Т. Шевченка).

Читець (жіночий голос):

Голе
поле голосить
Голод,
Голгофа
поле-лемент
леле!
оселі без стріхи
далеко лелеки.
Скільки літ лиха
закувала зозуля?
скільки затьмарень сонця
страхопудів у маках?
річка крові
рине рілля
череп біліє в чорноземі
круки над трупами
бездолені діти
під тинам тиняються
осліпла від сліз
темна церква киває банею з цинку
де ви мальви
біля мальованих стін
де кужіль пісні
де вінок танку?

Хтось попередив: «Не купуйте м'ясо
Ви на базарі — людське може бути».
А на червонім транспоранті: «Перша
Фаза соціалізму успішно завершена!»

Д. Кулиняк

Ведучий II: Були села, де лютував поголовний мор.
Вимирали цілими сім'ями. Люди часто падали прямо на
вулицях, попід тинном. Інколи селом проїжджала підвода і тих,
кого вже не було кому ховати, іздові звозили в братські
могили.

Їдуть грабарки по Україні —
Чорні їх тіні, чорні їх тіні...
«Дітки, ховайтесь!»
«Куди вам, куди?»
Смерті холодної всюди сліди...

Ведучий I: Трагедія селян була схована під таємничим
покровом забуття, який тримався десятки років. У повісті
«Тридцяті (Притча про хліб)» Анатолій Дімаров одним із
перших в українській літературі поставив питання про
голодомор 1933 року. Герой твору — шукач правди
дід Хлипавка — у голодний рік вирушив до Москви, щоб
розповісти Сталіну про беззаконня та безчинства. До столиці
дід не доїхав, бо потрапив за ґрати через те, що голосно ляв
тих, хто горланив про щасливе життя. Із в'язниці він пише
листа землякам із порадою тікати до Полтави або до
райцентру, лягати під стовпом з репродуктором і на всі
заставки лаяти владу. Старий попереджає, що за це
притягнуть до криміналу, але одразу ж і втішає: «Тіко ви того
не бійтеся, дорогі мої земляки, бо нинько по тюрмах тіки й
можна врятуватись, а так усюди голодовка й розор...»

Ведучий II: Голодомор став величезним крахом
споконвічних волелюбних прагнень українського народу.
Вкрай знесилене, морально розчавлене, десь на третину
вигублене фізично, селянство підкорилося й надалі

Мовінкеля, питання було порушено в 1933 р. в Лізі Націй, Міжнародному
Червоному Хресті та інших громадських установах багатьох країн. Проти
голоду висловили протест російські емігранти.

20 жовтня 1933 р. голова ГПУ УСРР Всеволод Балицький
затвердив обвинувальний висновок у справі «Української військової
організації» («УВО»). Ця організація нібито здійснювала «активну
повстанську, шпигунську, диверсійну і терористичну роботу з метою
повалення диктатури пролетаріату на Україні, відторгнення УСРР від
Радянського Союзу і встановлення фашистської диктатури у формі
«незалежної» буржуазної республіки». За твердженням авторів висновку,
«УВО» було створено «активними контрреволюційними кадрами
українсько-галицького войовничого націоналізму, що пройшли загартування
збройної боротьби у громадянській війні і активної повстансько-шпигунської
діяльності, спрямованої проти радянської влади».

29 жовтня 1933 р. українськими політичними емігрантами було
проголошено «день привселюдної жалоби й всенародного гніву — на всіх
просторах, заселених українським народом за межами ССРСР, повсюди, де
розкидано світом колонії українські, повсюди, де тільки б'ється українське
серце, де тільки чути українську мову...»

Зусилля української еміграції врешті-решт знайшли відгук у
європейській спільноті. У Відні 16-17 грудня 1933 р. під проводом
кардинала Ініцера відбулася міжнаціональна й міжконфесійна нарада всіх
організацій, що брали участь у допомозі голодним у СРСР. Скликано її
заходами Віденського комітету допомоги. У нараді взяли участь
представники міжнародних організацій з Англії та Швейцарії, національних
комітетів допомоги — німецьких, єврейських, російських.

Найбільше серед них було представлено українських організацій за
кордоном. «Міжнародна нарада ... на підставі фактичного матеріялу ще раз
привселюдно ствердила незаперечний факт голоду в ССРСР, в першу чергу
на Україні і Північному Кавказі, байдужість широкого світу до долі
нешчасних, дальшу, ще грізнішу, загрозу голоду, та вдалася до всієї
людскости з гарячим закликком — ділом допомогти нещасним».

В Ухвалі було записано: «1) У відповідь на всякі змагання
заперечити страшний голод, що лютував до останніх жнів в ССРСР, конгрес
рішуче стверджує, що за минулий рік голодною смертю загинули мільйони
невинних людей навіть у найбагатших краях ССРСР, як Україна й Північний
Кавказ. Так само рішуче стверджується, що у зв'язку з цим масовим
вмиранням виникали найжахливіші прояви до людодства включно. 2) Ці
жертви можна було б оминати. У той час, коли в ССРСР відігралася
трагедія, заморські хліборобські держави терпіли від надпродукції збіжжа,
світові конференції обмірковували питання зменшення збіжжевої продукції.
Величезні запаси споживчих продуктів знищено...». Важливо зазначити, що
під тиском міжнародної громадськості Радянський Союз змушений був
визнати наявність голоду в 1932-1933 роках, проте істинні причини й
масштаб його ретельно приховувалися.

18-22 листопада 1933 р. відбувся об'єднаний пленум ЦК і ЦКК
КП(б)У, на якому П. Постишев підкреслив, що колгоспи в Україні зроблено
більшовицькими. Пленум ухвалив резолюцію, у якій було записано, що «в

даний момент головною небезпекою є місцевий націоналізм, що поєднується з імперіалістичними інтервентами». Цей «даний момент» розтягнувся на кілька років і означав послідовне винищення інтелектуальних сил в Україні, погром у системі науки і освіти. Причому цього разу репресивна хвиля зачепила й комуністичну інтелігенцію, тих, хто ще вчора трощив «націоналістів», а сьогодні сам був оголошений ворогом системи, якій віддано слугував.

21 листопада 1933 р. кореспондент англійської газети «Манчестер Гардіан» писав: «Якщо йдеться про голод, то жоден чесний спостерігач, який дивиться відкритими очима, не може стверджувати, що в селах, які я відвідав, є тепер голод, але не буде й заперечувати, що голод був, причому немалий, переважно в квітні і травні... Можна сміливо сказати, що жодна провінція... не потерпіла стільки, як Україна і Північний Кавказ».



Жерти голоду на вулиці Харкова. 1933 р. Фото інж. А. Вінербергера.

Українська політична еміграція ще в кінці 1932 р. забила тривогу в засобах масової інформації. Особливу роль відігравала преса Галичини, у якій друкувалися свідчення утікачів із підрадянської України. Львівська газета «Нова зоря» у статті «Нищать українську націю. Боронімся!» зазначала: «Східна сторона Збруча виглядає на справдішну воєнну лінію, за котрою фізично винищують наш нарід до самого кореня. Хто втікає на сей бік, той паде трупом на границі, тільки рідкі виїмки добігають сюди, як живі кістяки».

У тій же газеті читаємо й розлогу статтю «Страшні події на Україні: Слово про обов'язок всіх українців». Робиться висновок про те, що в боротьбі з масовим винищенням українців потрібно протестувати як в самій Україні, так і по цілому світі. «Зокрема, українська еміграція в Європі й Америці має великий національний обов'язок освідомлювати про мартирольогію України під большевицькою Москвою всі ті народи, серед котрих наша еміграція живе. Освідомлювати устно, в пресі й окремими публікаціями».

Мовби і не чує, —
повідує «Дума про голод»...

(Виконується «Дума про голод» Єгора Мовчана).

Ведучий І: Під надійною охороною вилежувалися хлібні гори у сховищах «Заготзерна». На всю потужність працювали спиртзаводи. Люди, вкрай змордовані, вже ходячі мерці, бачили це, добиралися до недосяжних припасів і вмирили тут або голодною смертю, або від кулі вартового.

Читець: Ми до голоду майже звикли.
Працювали на фермі втрюх.
Але шлунки порожні кликав,
Де зелений колгоспний горох.
Поповзли, щоб ніхто не бачив,
Ми у хаші його густі.
Я побачив, що Федір плаче —
В нього з голоду вмерли всі,
Ми наїлися, як ніколи...
Аж крутилася голова
Та в контору доніс Микола,
Хоч із нами горох він рвав...
Голова на коні приїхав
І кричав, що «вредителі» ми,
І що ми — «соціальне лихо»
Й не минути нам Колими.

Д. КулинякД.

Читець: Рік третій. Голод. Раннє літо.
Уперемішку із мертвими лежать
Живі ще, спухлі. А над ними вітер
Розгойдує великий транспорант.
Об'єднані в колгоспи сірі маси.
Селян вже в «світле майбуття» ведуть.

«Голодомор 1932–1933 років мовою документів»
«Без строку давності»
«Духовна руїна України»
«Жнива скорботи»
«Ці трагічні тридцять... чорні»
«Голгофа голодної смерті»
«На колінах стою перед вами, сповідаю скорботу сумну»
«Скорботний тридцять третій... »

Відзначаючи День пам'яті жертв голодомору, у кожній бібліотеці потрібно оформити **книжкову виставку**, наприклад:

«Літопис злочину»

Пропонуємо такі примірні розділи виставки:

- Передумови та причини голодомору.
- Очіма істориків та мовою документів.
- Вшанування пам'яті жертв голодомору в Україні та світі.
- Голодомор у творах художньої літератури.

Першим, хто сказав світові правду про 1933 рік, його причини та наслідки, став автор роману «Марія» Улас Самчук. Твір написаний у стилі хроніки життя жінки-селянки. Роман підносить її образ до символу України, багатостраждальної нашої землі.

«Марія» — роман-спалах, роман-реквієм, роман-набат. Надрукований 1934 р. у Львові, він дуже довго йшов до своїх читачів.

Рекомендуємо провести **читацьку конференцію за романом Уласа Самчука «Марія»**.

Примірні питання для обговорення на конференції:

1. «Марія» Уласа Самчука — перший в українській літературі твір про насильницьку колективізацію та голодомор 1933 року.
2. Жорстока правда жорстокого часу (твір про

становище українського селянства).

3. Доля Марії — доля та трагедія України.
4. Роман-хроніка «Марія» — художній свідок історії нашої держави.

До конференції також необхідно оформити книжкову виставку за темою.

При підготовці заходів із вшанування жертв голодомору також можна скористатися **сценарієм літературного вечора «Реквієм по безневинних»**.

Реквієм по безневинних

Сценарій літературного вечора пам'яті жертв голодомору

Літературний вечір бажано провести в Народному домі, при великій аудиторії. На сцені — декорація. На ній видніє село. На передньому плані — могила з хрестом. Біля неї — букет квітів і запалена свічка. Зліва — написані на дошці (папері) слова:

Народ мій є! Народ мій
завжди буде.
Ніхто не перекреслить
мій народ!
В. Симоненко

Звучить музика-реквієм В. Моцарта.

Ведучий I (тримає в руках Народну книгу–меморіал «33-й: голод»:

Гіркі поминки, скорботний час.

Воістину сатанинське зло вчинив більшовизм на квітучій землі України, спричинивши не тільки фізичне вимирання мільйонів розтерзаних насильством і голодом людей, але завдавши й тяжкої духовної руїни